

Krystyna Nizio

"Czułe nocy" czy "całe nocy"

Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej 60/1, 185-188

1969

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KRYSTYNA NIZIO

„CZUŁE NOCY” CZY „CAŁE NOCY”?

Nawet mało baczny czytelnik artykułu hasła „Czuły” w *Słowniku polszczyzny XVI wieku* zauważył brak w nim cytatu z *Muzy* Jana Kochanowskiego, cytatu, którego piękne, poetyckie brzmienie kojarzy się nam od lat szkolnych z poetą z Czarnolasu:

Jednak mam tę nadzieję, że przedsię za laty
Nie będą moje *czułe nocy* bez zapłaty:¹

Cytat ten znajdziemy pod hasłem „Cały”. Wynika to z różnic w tekście *Muzy* w poszczególnych edycjach *Dzieł* Kochanowskiego w XVI i XVII wieku. *Muza*, napisana około r. 1567, nie wyszła, jak wiadomo, w osobnym wydaniu. Ukazała się po raz pierwszy drukiem dopiero w wydaniu zbiorowym w r. 1585, już po śmierci poety.

Kazimierz Piekarski poprzez szczegółową analizę typograficzną ustalił następstwo edycji „Jana Kochanowskiego” ogłoszonych pośmiertnie jako:

wydanie 1585/86 — redakcja A

wydanie A 1585 — redakcja B (data fałszywa, w rzeczywistości 1589 lub 1590)

wydanie B 1585 — redakcja C (data fałszywa, w rzeczywistości po VI 1590, przed 1595)

wydanie C 1585 — redakcja C (data fałszywa, w rzeczywistości po 1593, przed 1598)

wydania z r. 1598, 1600, 1604 — redakcja D

wydanie z r. 1611 — redakcja E

wydania A 1617, B 1617, 1629, 1639 — redakcja F².

Ukazanie się aż trzech antydatowanych wydań³ i jednego właściwego — 1585/86 — utrudnia bardzo ustalenie pierwotnego tekstu *Muzy*.

¹ Cyt. za: J. Kochanowski, *Dzieła polskie*. Wybrał, wstępem i przypisami opatrzył J. Krzyżanowski. T. 1. Warszawa 1952, s. 85. Podkreślenie K. N.

² K. Piekarski, *Bibliografia dzieł Jana Kochanowskiego. Wiek XVI i XVII*. Wyd. 2. Kraków 1934, s. XIII.

³ Piekarski (*op. cit.*, s. XXXI—XXXII) tak tłumaczy wypuszczenie w świat antydatowanych wydań: „Rozwiązanie zagadki znajduję w przytoczonym wyżej przywileju królewskim z r. 1579. Przywilej ten był dany Kochanowskiemu, rzecz

Bibliografia Piekarskiego pozwala jednak na określenie poszczególnych dostępnych wydań XVI-wiecznych jako należących do tej a nie innej redakcji. Piekarski zadał sobie olbrzymi trud przejrzenia i porównania kilkuset egzemplarzy edycji zbiorowych. Zarejestrował 766 egzemplarzy „Jana Kochanowskiego” wydanych w w. XVI i XVII, z tego 587 miał w rękę i te opracował następująco:

sprawdziłem w k a ż d y m z nich wszystkie szczegóły opisu, łącznie z położeniem sygnatur oraz skolacjonowałem k a ż d y egzemplarz, notując wszystkie braki, uszkodzenia i wtręty⁴.

Zestawmy brzmienie interesującego nas fragmentu w. 14 *Muzy* w poszczególnych edycjach:

wydanie 1585/86, redakcja A: *c á ł é nocy*
 wydanie A 1585, redakcja B: *czułe nocy*
 wydanie B 1585, redakcja C: *czułe nocy*
 wydanie C 1585, redakcja C: *czułe nocy*
 wydanie 1598, redakcja D: *c á ł é nocy*
 wydanie 1600, redakcja D: *czułe nocy*
 wydanie 1604, redakcja D: *c á ł é nocy*
 wydanie 1611, redakcja E: *czułe nocy*
 wydania 1617, 1629, 1639, redakcja F: *czułe nocy*⁵.

szczególna, bez jakiegokolwiek czasowego ograniczenia. Po jego śmierci prawa do dochodów z druków i sprzedaży pism poety przeszły na rodzinę — a nie na Januszowskiego — która zapewne w tym względzie niejednokrotnie zgłaszała w Drukarni Łazarzowej swe pretensje. Ale snadź nie było to na rękę naszemu »archiotypografowi«, którego zawsze trapiły kłopoty pieniężne [...]. Postanowił tedy zagarnąć dochody należne Kochanowskiemu. A sposób znalazł wyśmienity. Oto aby uniknąć wszelkich sporów, tłoczył nie nowe wydania, lecz takie, które się już »dawniej« ukazały, to znaczy, z których się już wyrachował, jednym słowem — fałszywie datowane. Wyjaśnienie to jest tylko przypuszczeniem, niemniej jedynym, jakie umiem podać”.

⁴ *Ibidem*, s. XLI. Podkreślenia K. N.

⁵ W poszukiwaniu *całych* i *czułych nocy* udało się dotrzeć do następujących pierwodruków: zidentyfikowane jako wyd. 1585/86, red. A — Bibl. Ossolineum, sygn. XVI Qu 3110 (tekst *Muzy* tego egzemplarza jest przyjęty jako obowiązujący w kanonie źródeł służących do opracowywania artykułów hasłowych w *Słowniku polszczyzny XVI wieku*), Bibl. UMK w Toruniu, sygn. Pol.6.II.1147; wyd. A 1585, red. B — Bibl. Czartoryskich, sygn. 1839 II; wyd. B 1585, red. C — Bibl. Główna UAM w Poznaniu, sygn. SD 3621 I; wyd. C, 1585, red. C — Bibl. Czartoryskich, sygn. 2027 I; wyd. 1598, red. D — Bibl. Ossolineum, sygn. XVI Qu 2865; wyd. 1600, red. D — Bibl. Ossolineum, sygn. XVI Qu 2834; wyd. 1604, red. D — Bibl. Ossolineum, sygn. XVII-691-III, XVII-435-III, Bibl. UMK, sygn. Pol.7.II.5866; wyd. 1611, red. E — Bibl. Ossolineum, sygn. XVII-927-III, XVII-811-814-III, Bibl. UJ, sygn. Cim Qu 5702; wyd. 1617, red. F — Bibl. UJ, sygn. Cim Qu 5705, Bibl. Ossolineum, sygn. XVII-1379-III, XVII-1224-III; wyd. 1629, red. F — Bibl. Ossolineum, sygn. XVII-2737-III, XVII-2739-2742-III, Bibl. UJ, sygn. Cim Qu 5709, Bibl. Kórnicka, sygn. 126966, Bibl. UMK, sygn. Pol.7.II.5857;

A więc *c a ł é n o c y* pojawiają się do 1604 r. we wszystkich prawdziwie datowanych wydaniach, z wyjątkiem z r. 1600; *c z u ł é n o c y* — we wszystkich wydaniach datowanych fałszywie jako 1585, w wydaniu z 1600 r. i później już stale od roku 1611.

Serię nowych edycji dzieł zbiorowych Kochanowskiego, po przeszło 125 latach (od 1639), rozpoczyna wydanie Bohomolca z 1767 roku. Także i ono oraz wszystkie (przejrzane przeze mnie) następujące po nim: 1803, 1825, 1835, 1857, 1882, 1884 (Wydanie Pomnikowe), 1900, 1914, [1919], 1924, [1926], 1952, 1967⁶, zawierają wersję *c z u ł e n o c y*. Tylko dwa z nich (wydanie K. Bartoszewicza z 1882 i Wydanie Pomnikowe) wspominają o istnieniu wersji *c a ł e n o c y*⁷.

Gdybyśmy za podstawę do *Słownika polszczyzny XVI wieku* wzięli tekst *Muzy* z jakiegoś wydania antydatowanego, *c z u ł e n o c y* 'spędzone na czuwaniu' stanowiłyby jedyny przykład we frazeologii na tle bogato reprezentowanych wyrażen: *cały dzień* — 161 razy (w tym u Kochanowskiego: *Treny* — 1, *Psałterz Dawidów* — 3), *cała noc* — 103 razy (w tym u Kochanowskiego: *Psałterz Dawidów* — 1, *Treny* — 1, *Muza* — 1, *Pamiętka* — 1, *Pieśni* — 3)⁸.

Sięganie w pracy nad słownikami do pierwodruków lub możliwie wczesnych wydań, gromadzenie kompletnych kartotek autorskich (np. Kochanowskiego w *Słowniku polszczyzny XVI wieku*) służy często do ustalenia pierwotnych redakcji utworów. Warto może byłoby się zastanowić nad przywróceniem w następnych wznowieniach *Muzy* jej wcześniejszej, i zapewne bliższej intencji autora, redakcji.

Z powyższych rozważań wynika, że owa wcześniejsza wersja w. 14

wyd. 1639, red. F — Bibl. Ossolineum, sygn. XVII-3236-II, XVII-3382-III, XVII-2930-III, Bibl. UJ, sygn. Cim Qu 5716.

⁶ Oprócz wyd. z r. 1900: *Wybór pism*. Warszawa (nakład Gebethnera i Wolffa), oraz z r. 1967: *Dzieła polskie*. Opracował J. Krzyżanowski. Warszawa — wszystkie tu wyliczone podaje *Nowy Korbut* (t. 2, s. 342—343).

⁷ Wydanie K. Bartoszewicza (t. 1, s. 182): „W wyd. 1585 i 1600: *całe nocy*”; Wydanie Pomnikowe (t. 2, s. 29, przypis): „w póź. wyd. z r. 1585: *c a ł é*”. *Muzę* w tym ostatnim opracował R. Plenkiewicz. Wydawcy w przedmowie (t. 1, s. I—X) informują, że różne utwory przedrukowywali według różnych wydań. W każdym razie *Muza*, która nie była osobno publikowana, została zaczerpnięta z wydania zbiorowego. Pobieżny opis nie pozwala wywnioskować, z którego. Prawdopodobnie wydawcy za najwcześniejsze uważają wydanie z r. 1585, oznaczone u Piekarskiego jako red. A lub B.

⁸ *Czułe nocy* interesowały często badaczy i komentatorów. Świadczy o tym np. artykuł T. Sinki (*Sobie śpiewam a Muzom*, „Eos” 1909, s. 156), wykazujący związki *Muzy* z poezją starożytną: „Kochanowski pociesza się nadzieją: »Nie będą moje czułe nocy bez zapłaty«, przy czym (czułe nocy) ma na myśli może Lukrecjuszowe powiedzenie (I, 142): »noctes vigilare serenas«, może Owidiuszowskie (Fast. IV, 109): »carmen vigilatum nocte negata«”.

Muzy została zmieniona w pierwszym antydatowanym wydaniu (wydanie A 1585, redakcja B), a więc około roku 1590. Ostatni raz *całe nocy* pojawiają się w wydaniu z r. 1604, ażeby już na stałe ustąpić miejsca bardziej niezwykłym *czułym nocom*⁹.

⁹ Na marginesie można zanotować jeszcze dwie ważniejsze różnice w tekście *Muzy* z późniejszych wydań. Od r. 1617 zmieniono brzmienie w. 73—74: „przed Hektorem siła/Siła mężnych było”, usuwając wyraz *Siła* z wersu 74. Również w. 101 tylko we właściwym wydaniu 1585/86, red. A, i w wydaniu A 1585, red. B, brzmi: „Aby w niebie swą ludzkość i sam wiedział potym”. Wszystkie inne redakcje w. XVI i XVII, a także wszystkie, przejrzone, wydania z XVIII, XIX i XX w. mają *widział* zamiast *wiedział*.